

Dunareă Noastră

– Románia, a nagyhatalmak és a Duna-kérdés 1914 és 1921 között –

Elemzés Richard C. Frucht Dunareă noastră - Romania, the Great Powers and the Danube question 1914-1921 című könyvéből

A XIX. században a Duna „kérdése” egyike volt az általános kelet-európai dilemmáknak; a nagyhatalmak elsősorban a Balkán stabilizálásának részeként keresték a megoldását, saját érdekeiknek alárendelve és befolyásuk fenntartásának igényével. Ezzel ellentétes mozgalmat jelentett a folyó menti államok törekvése az önállóságra és a szuverenitásra; ám Európa vezető hatalmai mégiscsak úgy érezték, hogy nélkülük még a folyó biztonságos hajózása sem oldható meg, így – egyebek mellett – ennek szabályozását is „nemzetközivé” kell tenniük.

A Duna-kérdés történetileg talán a legkomplexebb minden nemzetközi vízi út dilemmája között: más fo-

lyó nemigen folyik keresztül ennyiféle különböző népcsoport területén. Az 1856-os párizsi egyezmény és az első világháború kitörése között a folyó nemzetközi felügyeletére tett sokféle kísérlet többsége kudarcot vallott; egyedüli kivétel az Európai Duna Bizottság (CED) volt, amely mindössze a Fekete-tenger és Galac között szabályozta a hajóforgalmat. Ezt a helyzetet elsősorban a nagyhatalmak versengése idézte elő, illetve attól való félelmük, hogy valamelyikük túlzott befolyásra tesz szert pusztán a folyó ügyeinek intézése révén.

A Duna-kérdést tekintve Románia jelenti azt az ütközőpontot, ahol a legtöbb – mind elméleti, mind pedig konkrét – ellentét szegül egymásnak. Ennek legfőbb oka a folyó földrajzi helyzete, hiszen a vízi út egyharmada átfolyik Románia területén, illetve természetes határt alkot a szomszédos országokkal. Minden

jelentősebb román folyó valamiféleképpen kapcsolatot teremt a Dunával, amely pedig gazdasági szempontból is az ország „köldökszinórja” – különösképpen a vizsgált időszakban, amikor sem az utak, sem a vasutak nem képesek a teljes kereskedelmi forgalom lebonyolítására. Mindezekon túl a Duna stratégiai jelentősége is rendkívüli, hiszen egy esetleges ellenséges támadás esetén is nyitott vízi út marad, amelynek felhasználásával a román gazdaságot is azonnal megbéníthatnák; így az egymást követő román kormányok valamiféle „elképzelt ostromállapot” elkerülése érdekében mindennél fontosabbnak tartották a folyó feletti rendelkezési jog feltétlen érvényesítését.

A hagyományos román félelmeket részben indokolta a nagyhatalmak dominanciáját érvényesítő, 1856-os Európai Duna Bizottság teljhatalma a Fekete-tenger és Galac között; beleértve a bizottság teljes függetlenségét a folyót övező területektől – ez pedig a román vezetőkben felkeltette az önállóság és szuverenitás folyamatos veszélyeztetettségének érzését. Így bármiféle olyan nemzetközi megegyezés, amely érinthette volna a folyó feletti rendelkezés valamelyik mozzanatát, Románia számára mindjárt úgy jelent meg, mint az internacionális érdekek felsőbbrendűsége az ő területi

szuverenitásával szemben. Vagyis a folyó mintegy ütközőponttá vált a nagyhatalmi érdekek és az idealizált román illúzió: „a mi Dunánk” vágyképe között.

*

Romániának mint az Ottomán Birodalom vazallusának sokáig nemigen volt fennhatósága a Duna fölött, bár 1856-tól a Dunai Fejedelemségek: Moldva és Oláhország meghívást kapott az úgynevezett „Folyó menti Államok Bizottságába”; voltaképpen egy olyan testületbe, amely lényegében nem volt képes létrejönni. A románok egészen a Berlini Egyezményig semmiféle aktív szerepet nem játszhattak folyójuk sorsát illetően; a legtöbb, amit tehettek, annyi volt, hogy igyekeztek megakadályozni mindenféle külföldi szerepvállalást a saját szakasz többi részében. Ennek politikai és gazdasági indokai voltak: egyfelől féltek az osztrák befolyástól és az ebből létrejövő dominanciától, másfelől óvakodtak a vízi út fölötti ellenőrzés esetleges átengedésétől azért is, mert fejletlen út- és vasúthálózatuk nem volt képes biztosítani a feltételeket a gabonaexporthoz, amely éppen 1831 és 1877 között duplázódott meg, vagyis vált döntővé az ország számára. A román köz-

vélemény sokáig nem heverte ki a Besszarábia 1877-es elvesztése fölötti kétségbeesését, így semmiféle olyan intézményt nem néztek jó szemmel, amelyben Románia másodrendű szerepre lett volna kárhozható.

A Berliini Kongresszus nyomán sem sikerült egységes testületet felállítani a Duna teljes hosszát illető hatáskörrel, pedig ez volt az utolsó komoly kísérlet valamiféle közös és békés megoldásra az első világháború előtt. Az erősödő román nacionalizmus, amely végül 1881-ben a királyság kikiáltásához vezetett, ugyancsak szembeszegült az Európai Duna Bizottsággal. Ez annál is érthetőbb volt, mivel a területen kivülség klauzulája – különös módon – nem vonatkozott például az aláíró egyik nagyhatalomra: Oroszországra, amely a Kilia-csatorna fölött ellenőrzést kapott; így érzékelhető volt, hogy ez a záradék kimondottan Romániát fosztotta meg a területén áthaladó folyó fölötti rendelkezés jogától.

Érthető tehát, ha a Bizottság rövidesen a külföldi uralom szinonimájává vált, akárcsak minden ehhez kapcsolódó jelkép és kiváltság – a telegráf használatától a karszalagokig és zászlókig –, amely irritálta a nemzeti érzéseitől megittasult, öntudatára ébredő románságot. Ugyanakkor – paradox módon – a Bizottság mégiscsak valamiféle határt szabott a külföldi, elsősorban orosz és osztrák expanciónak. És bár a galaci kikötő bevételei a Bizottság vagyont gyarapították, ugyanakkor a hajózhatóság biztosítása létfontosságú volt a mezőgazdasági kivitel alapuló román gazdaság számára is. Így szavakban ugyan folyamatosan támadták a Bizottság tevékenységét, hallgatólagosan mégiscsak elfogadták szabályozó szerepét.

Az 1883-as londoni konferencia volt az első világháború előtti utolsó diplomáciai találkozó a Bizottság ügyében, és bár Anglia és Franciaország teljes szavazati jogot biztosított volna Romániának, a németek ezt megakadályozták, és csak a testületet egykor életre hívó nemzeteknek adtak lehetőséget a beleszólásra. Romániának csupán megfigyelői státusz jutott volna, ezt pedig Bukarest élesen elutasította. Távolmaradása ugyanakkor a többi tag számára lehetővé tette a Bizottság mandátumának meghosszabbítását, valamint egyéb kérdések – számukra kedvező – eldöntését, így például a nemzetközi fennhatóság további kiterjesztését, egészen Brailáig. Ez egyben azt is jelentette, hogy tengeri hajók 10 kilométerrel beljebb juthattak a román területre.

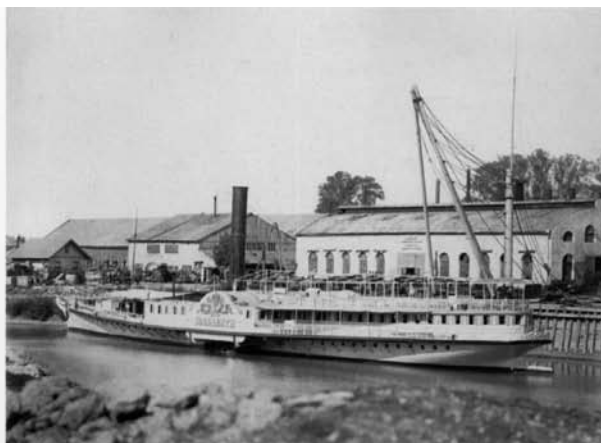
Románia soha nem fogadta el magára nézve kötelezőnek a kongresszus határozatait, mégpedig arra hivatkozva, hogy nem vehetett részt rajta; függetlenül attól, hogy a Bizottság teljes jogú tagja volt. Kissé elentmondásosnak tűnt fel tehát Románia hozzáállása

a Duna-kérdés egészéhez: egyfelől hivatalosan elismerték a Bizottság szerepének jelentőségét, másfelől azonban támadták kiváltságait és növekvő befolyását, illetve megakadályozták, hogy a Közép-Dunát illetően hasonló testület jöjjön létre. Mindez azon a pragmatikus megfontoláson is alapult, hogy az ország kiszolgáltatott volt annak a bürokráciának, amelyet a nagyhatalmak hoztak létre, de amely sok szempontból a román érdekek számára is hasznosan működött.

A bukaresti kormány az évek során mindinkább azon igyekezett, hogy a Bizottság kulcspozícióit románokkal töltsse be, továbbá megfelelő kikötőket épített a folyó alsó szakaszára, illetve kibővítette, korszerűsítette a meglévőket. Mindezt részben azért tette, hogy a kereskedelem feltételeit biztosítsa, másrészt pedig azért, hogy szavahihetőségét is nyilvánvalóvá tegye. Ezekkel azt is meg kívánta mutatni, hogy az ország biztosítani tudja a hajózás minden feltételét, márpedig ha erre a szuverén Románia képes, akkor a Bizottság többé nem nélkülözhetetlen. Mindezekkel együtt Románia soha nem fogadta el a londoni döntéseket, mert mind Braila átengedése, mind a Közép-Duna nemzetközi ellenőrzése ellentmondott volna politikai és gazdasági érdekeinek. Ennek érvényesítéséhez igyekezett a saját hasznára kiaknázni a nagyhatalmak közötti ellentéteket. Így a nagyhatalmak nem valósították meg mindazt, amit Londonban elterveztek, s akadálytalanul érvényesülhetett a román igény a *status quo* fenntartására. Ugyanakkor a nagyhatalmak fontosnak tartották a Bizottság fenntartását, mind saját presztízsük, mind a kereskedelem szempontjából, mind pedig az erőegyensúly Európa délkeleti felén történő megőrzése miatt. Csak az európai nagyhatalmak közötti nyílt háború ajándékozhatta meg később Romániát annak az esélyével, hogy magával a Bizottsággal is leszámolhasson.

*

Az első világháború előestéjén a Bizottság a díjak és a szolgáltatások szokásos kérdéseivel foglalkozott: az adótáblát rendre a nagyobb hajók szükségleteinek és sűrűségének megfelelően írták át. 1914 júliusában is ebben a kérdésben kellett megegyezniük, és semmi nem utalt a közeledő konfrontációra – hacsak az nem, hogy a nyilatkozatukban háború esetére megerősítették a testület semlegességét. 1914 októberére azonban az erősödő fegyveres konfrontációval szemben már a vízi út nemzetközi jellegének megőrzése, valamint a folyó hajózhatóságának lehető fenntartása volt a legfontosabb. A delegátusok írásos formába akarták önteni a korábbi megállapodást az Al-Duna

nemzetköziségéről, hogy minden eshetőségre biztossághassák a hajózás szabadságát a Duna-deltában.

Bár a Bizottság tagjai egymással háborúban álló nemzeteket képviseltek, a tagok sokáig mégis egyetértésre törekedtek. Az októberi találkozóról – amely az első volt a háború kitörése óta – csak a francia delegátus hiányzott, de még semmiféle jele sem volt az egyébként feszült hangulatnak. Az elnöklő Alfons

von der Fellner az Osztrák–Magyar Monarchia képviselőjében megköszönte Ferdinánd román királynak a vendéglátó ország házigazdai semlegességét, egyben arra kérte a Bizottság tagjait, hogy őrizzék meg „hagyományos előzékenységüket és együttműködésüket”. Ez volt az egyetlen mozzanat, amely a hivatalos dokumentumok között a tagországok viszályára utalt, bár az iratok jelentős része később megsemmisült, amikor

1917 őszén Galacban a Bizottság székhelyéül szolgáló épületet bombatalálat érte. Mindezzel együtt nincs nyoma annak, hogy a háború előrehaladásával és az ellenségesség fokozódásával a Bizottság üléseit más is jellemezte volna, mint a szokásos szívéllyesség. A barátságok megmaradtak, és a hivatalos előzékenység is változatlanul látszik, akár csak a Bizottság hajózással kapcsolatos feladatai.

A háború első heteit a szervezet főtitkára, a francia Francis Rey mégis így jellemezte: „a Bizottság azonnal felfüggesztette minden tevékenységét, bár az ellenségesség szintere messze esett Romániától”. És noha az őszi ülészakot, akár csak az 1915-ös tavaszt, ugyanúgy megtartották, mint a háború előtt, valódi tevékenység mindinkább csak papíron létezett. A háború ugyanis kiszámíthatatlanná tette a tengeri hajózást, majd az Ottomán Birodalom – a Központi Hatalmakhoz történő csatlakozása nyomán – blokád alá vonta a hajóutakat, így a nyugati hajók nem érhatték el a kikötőt, és nem használhatták az Al-Dunát. Ennek megfelelően a testület működése szinte okafogyottá vált, mert voltaképpen arra redukálódott, hogy folyósítsa a fizetéseket és tisztíttassa a kevéssé használt

Sulina-csatornát; végső soron tehát lehetetlenné vált eredendő megbízatásának teljesítése: a kereskedelmi hajóforgalom biztosítása.

A számok minderről beszédesen tanúskodtak: 1913-ban még 155 hajó használta a csatornát, tizenöt nemzet zászlaja alatt, 329 492 tonna áruval megrakva; 1914-ben már csak nyolc hajó: négy olasz, két román és egy görög, illetve egy orosz 5 034 tonnával. De ezek az adatok is „kozmetikázottak”, hiszen a balkáni háborúk és korábban az 1911–12-es török–olasz konfliktus már korábban visszavetette a hajóforgalmat. Mindez szükségképpen katasztrofális hatással volt a Bizottság pénzügyeire, amelyeket előbb jelentős kölcsönrel próbáltak egyensúlyban tartani, majd – ahogy a háború előrehaladt, és egyre több pénzt emésztett fel – a kormánytámogatások is elmaradtak, végül a külföldi képviselők és alkalmazottak többsége hazatért, így a terheket mindinkább Romániának kellett viselnie. Ha ezt Románia nem tette volna meg, a csatorna karbantartására és kotrására sem került volna sor. Mindez egyébként azzal a következménnyel is járt, hogy 1914–1916-ra Bukarest számára nyilvánvalóvá vált – és ezt a Bizottság is érzékelte –, hogy a románok

egymaguk is képesek a folyó ügyeinek teljes körű intézésére. Így Románia semlegessége folytán a hadban álló nyugati hatalmak felelősségük egy részét átruházták Bukarestre, és a Bizottság értelmét és eszményeit ezentúl voltaképpen a románok képviselték.

*

1916 augusztusában azonban Románia is hadba lépett a Szövetségesek oldalán, így az „ellenséges” delegátusokat – Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Törökország képviselőit – felszólították az ország elhagyására, a hadban álló országok alkalmazottait pedig internálták. Az 1856 óta működő, a törékeny nemzetközi együttműködésre alapozott Bizottság tehát a háború áldozata lett. A román harci készülődés azonban hamar kudarcot vallott: az Erdélyben lévő osztrák–magyar erők ellen indított támadás sikertelen volt, mert hozott ugyan kezdeti eredményeket, de végül pirruszi győzelemnek bizonyult. A Bulgária felől indított német ellentámadás 1916 szeptemberében August von Mackensen német marsall vezetésével Turtucaianál rövidesen 28 ezer román hadifoglyot eredményezett, s ezzel megnyílt az út Dobrudza felé. A németek gyorsan törtek előre Constanca irányában, amit a románok egy fontos Duna-hídjuk lerombolásával próbáltak késleltetni. Az Erdély felől Eric von Falkenhayn tábornok vezetésével nyomuló másik német sereg harapófogóba szorította a román haderőt, így november végén a kormány elmenekült Bukarestből, a város pedig december elején elesett. Braila egy hónappal később kapitulált, így öt hónapon belül Románia veresége szinte teljessé vált, noha formálisan még egy éven keresztül fennállt a hadiállapot.

1917 elejére azonban a háborúskodás megrekedt a frontok mentén, amelyek Moldvától az Al-Dunáig húzódtak, Brailától keletre. A központi hatalmak katonai előrenyomulását nagyrészt az orosz „Dunai Hadsereg” állította meg. A román hadba lépés így csak egészen kis mértékben bizonyult holmi tövisnek a szövetségesek hátsó fertályában, míg a román nyersanyag és a felhalmozott élelmiszer egészen 1918-ig nem kis részben segítette a központi hatalmak hadviselését. Ugyanakkor megnyílt a Duna vízi útja az akadálytalan hadianyag-szállításra Bulgária és az Ottomán Birodalom felé; noha a delta területe kívül maradt a német ellenőrzésen.

A Duna Bizottság számára is gyorsan peregték az események, és bár a román főparancsnokság felszólította a testületet, hogy minden dokumentumát és felszerelését adja át neki, hogy Galacon biztonsá-

ba helyezhessék addig is, amíg a Bizottság feladatait a román hadsereg veszi át, ezt a kérést a szövetséges országok képviselői egy magántalálkozón elutasították. Ugyanakkor a valóságos tevékenység már régen a hadvezetés kezében volt, legyen az román, orosz vagy német; a legjelentősebb döntéseket alárendelték a háború érdekeinek. A német előretörés miatt a Bizottság tervezni kezdte Odesszába történő költözését. A rendkívül gyors harci események nyomán végül a Bizottság megmaradt tagjai felszálltak az I. Károly elnevezésű jacht fedélzetére, amely Odesszába indult, mások pedig visszavonultak Moldvának a fronttól távolabb eső területére. Minden lehetséges iratot magukkal vittek, továbbá annyi pénzt, amennyit csak tudtak; és bár a szövetséges delegátusok hazatértek vagy Iasiba, a román kormány új székhelyére távoztak, magának a Bizottságnak a főhadiszállása ettől kezdődően az odesszai kikötőben horgonyzó I. Károly jacht volt.

Ahogy a front megállapodott Galactól nyugatra, a város védelme – akárcsak az egész delta – közös román–orosz parancsnokság alá került, amelyet a sulina-i kikötőben hoztak létre: a Fekete-tenger és a Sulina-csatorna találkozásánál. A kis létszámú személyzet segítségével – amely a Bizottság távozása után még a helyszínen maradt, és működtette a legfontosabb berendezéseket – a katonai vezetés sikeresen tartotta nyitva a deltabeli folyóágakat, ami pedig a moldvai román–orosz front utánpótlásában volt létfontosságú.

Egyre erősödött azonban az oroszok és románok közötti viszálykodás mind a deltát illetően, mind pedig a csatornák kapcsán. A hajózási feltételek ugyanis a Sulina-csatorna mentén folyamatosan romlottak, a vízi út mélysége 1917-re 19 lábnyira csökkent, a további elsekélyedés pedig veszélyeztette volna a román hadsereg utánpótlását. Hasonlóan komoly veszedelmet jelentett számukra az orosz agitáció a lipován nemzetiség tagjai között, akik orosz eredetűeknek tartották magukat. A román bizalmatlanság mögött ott voltak az 1877–78-as török–orosz háborúval kapcsolatos emlékek is, amikor Szentpétervár megígérte, hogy a román területen történő átvonulásért cserébe nem tart igényt Románia egyetlen darabjára sem – de már a Berliini Kongresszuson visszavették Dél-Besszarábiát. Megalapozottnak látszó félelmek töltötték el tehát a Iasiban ülésző román kormányt, amelynek tagjai aggodalommal érzékelték a Duna-deltában erősödő orosz tevékenységet.

1917-re a Sulina-csatornában már halaszthatatlanná vált a beavatkozás, a román hadügyminiszter azonban – a helyzet kényességével indokolva – a Bizottság felügyelete alatt kívánta elvégeztetni a sürgető felada-

tokat, ami voltaképpen az oroszoktól való távolságtartás igényét takarta, az oroszok ugyanis katonai jelenlétük révén egyre nagyobb szerepet játszottak a helyszínen. Románia 1916-ban felhatalmazást kapott a Bizottság tagjaitól, hogy egységesen képviselje őket különféle döntéseiben, az önálló orosz tevékenységet így a román és a szövetséges érdekekkel szembenállónak tekintette – ezzel kívánta a román érdekek mögé állítani az európai hatalmakat. A helyzet azonban nem változott, áprilisa újabb két lábnyit csökkent a csatorna mélysége, de ennél is komolyabb gondot okozott az oroszok tevékenykedése, kiváltképp, amikor kitudódott, hogy kétszáz dezertált román dolgozik az oroszoknak a deltában, noha nem látták tisztán, hogy tulajdonképpen milyen céllal. Ebben az időben pedig az oroszok is nekiláttak a csatorna kotrásának, majd maguk fizették a Bizottság alkalmazottait, mintegy hivatalosan is átvéve ezzel a testület feladatait. Szentpétervár ráadásul megbeszéléseket is kezdeményezett a Bizottság vagyonáról, így rövidesen reménytelenné vált minden román törekvés, amellyel a testületet valamiféle pajzsként próbálta használni a mind nyíltabb orosz expanzióval szemben. Az aggodalmakra okot adtak a korábbi orosz tervek Besszarabia vagy Kilia kapcsán, így a román kormány méltán érezhette, hogy az oroszok lehetnek a Duna jövőjét illető törekvéseik legkomolyabb akadályai; ugyanakkor egyedül Oroszország volt ez idő tájt képes arra, hogy a deltában a hajózáshoz szükséges feltételeket megteremtse.

Mindezekkel pedig érzékelhetővé vált, hogy az orosz befolyás növekedésével Szentpétervár az eljövendő béketárgyalásokon már „birtokon belül” lesz a Duna-deltában. Az egyetlen bizonytalansági tényező Oroszország maga lehetett, kiváltképp a romló belpolitikai helyzet, majd az 1917-es februári forradalom nyomán.

Ezen a nyáron azután szerződés született a románok és oroszok között mind a csatornát, mind a hajókat illetően, amely rögzítette, hogy orosz alkalmazottak is bekapcsolódnak a Bizottság működésébe, továbbá oroszok tevékenykedhessenek a Duna-deltában katonai szükségletüknek megfelelően; végül is szövetségesek voltak.

A félelmek növekedésénél azonban gyorsabban haladtak az események mind Romániában, mind Oroszországban.

*

Amikor 1917 októberében a német tüzérség löni kezdte Galacot, találatot kapott és leégett az a szálloda, amely a Bizottság itteni működésének helyszíne volt, és amely iratait őrizte, mintegy szimbolikusan is megjelenítve mind a Bizottság, mind Románia kilátástalan sorsát. A nyári német offenzívát még fel tudták tartóztatni a románok, de a küzdelmet már nem folytathatták: Oroszország a novemberi forradalom után kilépett a háborúból, ami egyszerre jelentette egyik legfőbb szövetségesük távozását, de egy új ellenfél megjelenését is: a bolsevizmusét – ami legalább akkora veszedelemnek látszott, mint Németország. A hadsereg kivérzett, pusztító nyomorúság uralkodott Moldáviában, így december 10-én Románia tűzszünetet kötött a központi hatalmakkal. Igazából csak időt kívánt nyerni, ám amikor a német hadvezetés nem járult hozzá semmiféle késlekedéshez, 1918 márciusában egyezményt írtak alá egy Bukaresttől északra eső faluban, azt pedig a májusi békemegállapodás követte. És míg a novemberi orosz forradalom után Románia végre egymaga ellenőrizte a Duna tengeri kijáratát, a fegyverszünetet követően ez is teljes egészében a központi hatalmak uralma alá került. 1856 óta először – bár rövid ideig – a folyó ismét a part menti államok fennhatósága alá került, leszámítva az Oszmán Birodalom korlátozott beleszólását; így valójában 1918 februárja és novembere között a Duna feletti uralom Németorszáé és az Osztrák–Magyar Monarchiáé volt.

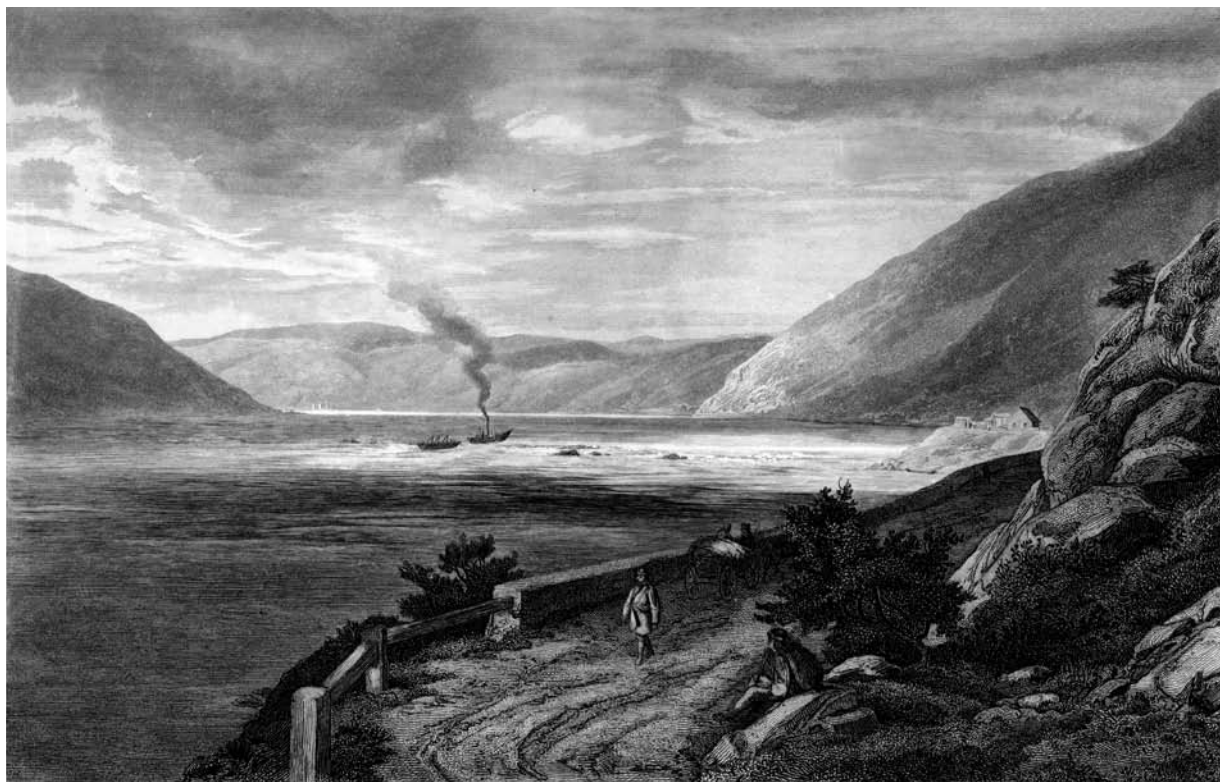
A fegyverszüneti egyezmény feltételei kíméletlenek voltak: Dél-Dobruzsza Bulgáriához került, a román élelmiszer-kivitelt osztrák–magyar ellenőrzés alá vonták, az olajtermelést pedig németek irányították; a Duna tengeri kijáratá végül a központi hatalmak hegemoniája alá került, amelynek képviselői új bizottságot

hoztak létre, és azt a vízi út minden kérdését illetően teljhatalommal ruházták fel. Így a közlekedés szabadságát, a hajózási korlátozások feloldását, a győztesek számára kedvező díjrendszert is rögzítette az új szerződés, ami ezeken túl is előnyöket biztosított mind az osztrák–magyar, mind a német érdekeknek a folyó tengeri kijáratának használatát illetően – így abban is, hogy vasútvonalakat építsenek és használjanak az elkövetkező harminc évben. 1918. július 4-én a román törvényhozás Iasiban egyhangúan elfogadta az egyezményt (86:0 arányban), így legalizálta, hogy a Duna a győztes part menti államok fennhatósága alá került.

1918 áprilisában az új testület vezetése minden iratot és felszerelést bekérte a sulinai kikötőbe, hogy ezek segítségével szervezzék újjá a hajózás rendjét a tenger és Braila között; megtoldva azzal a figyelmeztetéssel, hogy Bécs nem tűr el semmiféle ellentmondást vagy késlekedést, és nem tétovázik majd erőt alkalmazni, amennyiben bármiféle ellenállást tapasztal. A románok azonban jelezték, hogy a Bizottság rendelkezései még érvényben vannak, ez pedig „Európa közjogi státuszát” érinti, hiszen azokat egykor minden érintett nemzet aláírta; vagyis arra figyelmeztették a közpon-

ti hatalmakat, hogy ne hozzanak olyan rendelkezéseket, amelyeket korábban maga Románia is hozott a Bizottság német, osztrák és török tagjaival szemben. A figyelmeztetés azonban hatástalan volt, a győztesek lesöpörték a román érdekek érvényesítésének igényét. A júniusban kezdődő megbeszéléseken, amelyeken a németek és az osztrákok a Duna hajózásával kapcsolatos új szabályokat kívánták rögzíteni, a románok ismét csak szigorúan próbáltak ragaszkodni a valamikori rendelkezések betűjéhez; mintha nem előzte volna meg mindezt három hónapon át a feltétlen együttműködés. Az ekkori bukaresti álláspont szerint ugyanis három nemzet nem hozhat érvényes rendelkezéseket az egész Bizottság nevében, s kifogásuknak megfelelően hivatalosan is panaszt tettek annál az orosz delegátusnál, aki éppen ekkor menekült el Oroszországból a bolsevikok elől, hogy végül a központi hatalmak tartóztassák le. Hiába tiltakoztak a románok a Bizottság tagjainak „területen kívülsége” alapján, a központi hatalmak hasonlóképpen jártak el, mint 1916-ban maguk a nyugati hatalmak. Hasonlóképpen: nemigen változtatták meg a Bizottság működésének alapelveit, csak éppen kiiktatták belőle a Szövetségeseket érintő privilégiumokat,

hogy saját maguknak biztosítsanak előjogokat és ezzel feltétlen hatalmat a Duna teljes hosszán.

A Bizottság korábbi apparátusa – kisebb változtatásokkal – elfogadhatónak bizonyult az új gazdák számára is, akik ekkor háborús érdekeiknek megfelelően tették alkalmassá a vízi utat a szállításra és a hajóforgalom lebonyolítására, nem egyszer a katonai hatóságok együttműködésével tisztítva meg a csatornákat. Így változott többé-kevésbé „német folyóvá” a Duna, s lett a háború folytatása számára az egyik legfontosabb gazdasági útóér, és csak a központi hatalmak 1918. október–novemberi összeomlása vette elejét annak, hogy mindez intézményesülve jogilag is megszilárduljon. Amikor azonban az osztrák és német erők visszavonultak a Duna deltájából, adminisztratív vákuumot hagytak maguk után, amit már semmiképpen sem tölthetett be a valamikori Duna Bizottság. Éppen a rend hiánya kínálta azt az esélyt Romániának, hogy átvegye az ellenőrzést a delta hajóforgalma fölött; a valóság pedig ezt az esélyt később még döbbenetesebben felülírta.

*

A világháborút követő időszak alkalmasnak tűnt arra, hogy végre egyetlen nemzetközi testület vegye át az idejélmúlt Duna Bizottság helyét, hiszen Németor-

szág és az Osztrák–Magyar Monarchia legyőzésével, az Oszmán Birodalom vereségével és Oroszországnak a bolsevik forradalom nyomán bekövetkezett elszigetelődésével az erőegyensúly fenntartása már nem játszott döntő szerepet. Románia számára is eljött az idő, hogy megszüntesse a román területek fölött rendelkező nemzetközi szervezet befolyását, ugyanakkor ebben az időszakban az ország belső problémái háttérbe szorították ennek az olyannyira lényeges kérdésnek a megoldását. Mindennél fontosabbnak látszott az egységes és erőteljes jelenlét a román érdekek képviselésére Versailles-ban.

Ez az időszak alkalmas lett volna a Duna Bizottsággal való végső leszámolásra, amelyet azonban egyre késleltettek a gyorsan pergő események. 1920-ig ugyanis rendkívüli külpolitikai eredmények születtek: Románia megszerezte Erdély, Besszarábia és Bukovina területét. A kormány ezeket követően a belpolitikai és gazdasági kérdések megoldására koncentrált, a Duna problémája olyan külügyek közé került, amelyek megoldása háttérbe szorult.

A békekonferenciákon valamennyi kelet-európai ország közül Románia nyerte a legtöbbet: területét megduplázta (1913-ban 130 177 négyzetkilométerről 295 049-re nőtt 1920-ra), elsősorban a gyűlölt szomszédától – a magyaroktól – szerezte meg terüle-

tük 40 százalékát, továbbá Besszarábiát a Szovjetuniótól; és egyik meggyengült szomszéd sem léphetett fel a román igények ellen. Bukarest, noha ellenséges országok határolták a román területeket, két kártyát mindvégig kijátszhatott: a bolsevizmustól való félelmet a szovjetek esetében, és a Habsburg-restauráció veszedelmét a magyarokkal szemben. Az előbbihez a nyugati támogatást az unió 1920-as elismerése jelentette, az utóbbihoz pedig 1920–21-ben a kisanant létrehozása (Csehszlovákiával és Jugoszláviával), amelynek tárgyalásai egy időben zajlottak a Duna Konferenciával, és amelyet a külpolitika kiemelt figyelmé kísérte. Románia a Duna tengeri kijáratánál természetesen meg kívánt szabadulni a nyugati fennhatóságtól, ám a nagyhatalmak jelenléte mégis valamilyen biztonságérzetet adott, különösen a szovjetek szomszédságában. A viszonylagos biztonság és a külpolitikai – területszerző – sikerek rövidesen rendkívüli önértet adtak a románoknak, és elhomályosították a megoldatlan belső kríziseket, illetve hátrébb sorolták a balkáni együttműködés jelentőségét.

*

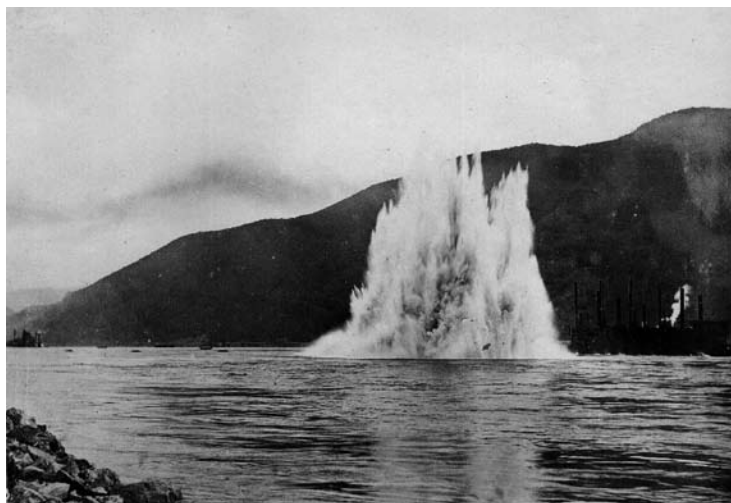
A Duna mentén a háborús sebek nehezen hegedtek, a kapcsolatok – adminisztratívák, kereskedelmiek – hirtelen szakadtak meg az ellenségeskedéssel, és nem volt könnyű feledni az eltelt időszak keserves tanulságait. A folyó ügyeinek intézése bizonytalan volt és kaotikus, hiszen ahol korábban öt nemzet volt, ott most héttel kellett számolni, míg a korábban működő testület mellett – olykor helyette – kialakult a katonai hatóság hierarchiája is, a folyó egészét ugyanis a Szövetséges Főparancsnokság ellenőrizte, amit azután a nemzeti intézmények területük szerint felügyeltek. A kétféle irányítás elvileg megférte volna egymás mellett, a gyakorlatban azonban folyamatos hatásköri viták jellemezték párhuzamos működésüket, ami csak az 1921-es Párizsi Konferenciával zárult le. Az Al-Dunán

bekövetkezett háborús pusztítás is jelentős volt, s a helyreállításban ismét csak bizonytalanok voltak a civil és katonai hatáskörök.

1919-ben még mindig nem állt helyre a kereskedelmi hajóforgalom a Duna alsó szakaszán, hiszen nem volt elég kijavítani a harcok okozta rombolást, a gazdaságnak is talpra kellett állnia, a termelésnek is beindulnia, hogy azután szó lehessen külkeresedelemről; ráadásul a Habsburg Birodalom széthullásával megszűnt az egyik legfontosabb szereplő, s az utódállamok egyike sem tudta betölteni az így keletkező hiányt. Mindezeket túl a hajópark is súlyos veszteségeket szenvedett a háborúban, a békebeli szint elérése illúzió maradt, nem kis részben a gazdaságok befelé fordulása, autarkijája miatt. Az 1920-as évekre a hajóforgalom az egy évtizeddel korábbihoz képest 60 százalékkal csökkent, a hajók számához képest pedig még jelentősebb volt a visszaesés a szállított áruk mennyiségében. Vitathatatlan jelentősége volt továbbá a német és osztrák flotta megsemmisülésének: 1919 és 1921 között egyetlen hajó sem úszott a Sulina csatornán az ő zászlajuk alatt. Még 1924-ben is – ami pedig a konszolidáció kezdetének tekinthető – a teljes folyó hosszán a kereskedelmi forgalom mindössze 3 757 010 tonna volt, szemben az 1911-es 6 802 639 tonnával; ez pedig 47 százalékos csökkenést jelent. A Duna Bizottság veszteségei is drámaiak voltak, nemcsak javakban, de emberéletben is, és a – nehezebben mérhető – erkölcsi deficitben és megingott bizalomban.

Amikor 1918. november 9-én a románok újra felvették a fegyvert, hogy a hátráló német seregektől visszafoglalják Havasalföldet, Dobrudzsát, a szövetséges erők másnap már át is keltek a folyón Giurgiu városánál; így a központi hatalmak másodszor is eltávoztak Romániából. A Bizottság tagjai közül a románok magukra maradtak, hiszen a nyugati hatalmak már 1916-ban eltávoztak a testületből. Az Al-Dunán ugyanakkor teljes volt a káosz, az ott közlekedő kevés hajó sem fizetett, de a vízi utat sem igen tartották rendben, és mindezek nyomán a rendelkezéseket sem vette figyelembe senki. Az elengedhetetlenül szükséges költségeket a román kincstár nem tudta előteremteni, ugyanakkor más tagok

Víz alatti robbantás a Vaskapunál, 1890 körül

© fotó: Sophie Ristelhueber

nem járultak hozzá anyagilag a működéshez, így olykor még a létfontosságú áruk kirakodása – például a széné – sem volt megoldható. A Bizottsággal szembeni román viszolygás anyagi indokokból ekkor enyhült kissé, és akárcsak 1856-ban vagy 1878-ban, a nyugati résztvevők szerepe ismét fontossá vált, de a velük való érdemi kapcsolatfelvétel 1918-ban még sikertelen volt, így csakis a katonai hatóságok játszhattak valamiféle szerepet. A központi hatalmak fegyverletételét követően a Szövetségesek Isztambulban hoztak létre egy parancsnokságot, amely ellenőrizte a hajóforgalmat a Dunán: az angol Trowbridge admirális a Vaskaputól Orsováig volt felelős, a francia Belloy admirális pedig onnantól Brailáig; a Duna-delta pedig a Bizottság ellenőrzése alatt maradt. A katonai vezetők megbízatása azonban éppoly körvonalazatlan volt, mint amennyire nehézkes az együttműködésük. A belső feszültségeket végül az angol admirális teljhatalmú kinevezésével oldották fel, míg az isztambuli parancsnokság francia kézben maradt. A hatáskörök és a szabályozás kérdései azonban ezután is tisztázatlanok voltak, ráadásul mindez külföldi fennhatóságot jelentett a legfonto-

sabb román vizeken, egyúttal folyamatos, bár nem túl éles konfliktusforrást Bukaresttel.

Ezek a sikerek a későbbiekben természetesen újabb, másféle ellentmondásokhoz vezettek, amelyekhez képest szinte eltörpültek a korábbi események, a „békeidő” kalandjai vagy megpróbáltatásai, illetve az első világháború krízise. Mind az elboruló történelmi horizontok, mind a faszálódás és a második világháború rettenetes megpróbáltatásai erőteljesen és végtelenen „csapódtak le” a Dunán, s a tisztázódást, a sérelmek gyógyulását vagy újabbak megelőzését lehetetlenné tette Európa egyik legkegyetlenebb kommunista diktatúrájának hosszúra nyúló élete s rövid agóniája. Mindez azonban már egy másik történet, amelyben másféle szerepet kapott a „mi Dunánk” – románoké, magyaroké s a régió megannyi népéé, akiknek kényszerű sorsközösségét egyszer majd talán az esélyek közösségévé „oldja” a folyó.

Richard C. Frucht: Dunareă noastră - Romania, the Great Powers and the Danube question 1914-1921 (1982)

Nagy András